

ABSTRAKT: Tekst dotyczy zakupów dzieł sztuki do kolekcji wilanowskiej w roku 2021. Do zbiorów trafiło 41 nowych obiektów. Kluczem wyboru przedmiotów z oferty był ich ścisły związek ze strategią zakupów muzeum, w tym narracją opowiadającą historię wilanowskiej rezydencji na tle historii kraju od XVII do XIX w. Wśród zeszłorocznych nabytków na szczególną uwagę zasługują trzy srebrne łyżki z drugiej połowy XVII wieku – niezwykle rare przedmioty użytku codziennego. Łyżki wykonane zostały przez Hieronymusa Holla I, złotnika działającego w Gdańsku w latach 1649–1679, dla małżonków Gabriela Schumanna III i Konstancji von Holten. Gabriel Schumann III (1631–1700) był aktywnym członkiem administracji miasta Gdańska, w latach 1683–1699 piastował stanowiska od pierwszego do czwartego burmistrza oraz burgrabiego królewskiego. Jego dzieła są wyjątkowo rare. Pozostałe nabytki do kolekcji wilanowskiej to grafiki (mapy, portrety, widoki rezydencji warszawskich), portret malarski króla Jana III przypisywany Trycjuszowi, kopia Męczeństwa Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej według Rubensa, dokument życia społecznego oraz przedmioty codziennego użytku z kamionki i plateru.

SŁOWA KLUCZOWE: gdańskie łyżki, nabytki, Hieronymus Holl I, Sobieski

ABSTRACT: The text describes works of art purchased for the Wilanów collection in 2021. Forty-one new objects were added to the collection. The key to choosing the items from the offer was their relevance to the museums purchasing strategy, including a narrative telling the story of the Wilanów residence against the background of national history of the seventeenth to the nineteenth century. Among last years acquisitions, three silver spoons from the second half of the seventeenth century, extremely rare everyday items offered in trade, deserve special attention. The spoons were manufactured by Hieronymus Holl I, a goldsmith active in Gdańsk in the years 1649–1679, for the spouses Gabriel Schumann III and Constance von Holten. Gabriel Schumann III (1631–1700) was an active member of the administration of the city of Gdańsk; in the years 1683–1699, he held offices from the first to the fourth mayor and the royal burgrave. His works are extremely rare. Other purchased items include prints (maps, portraits, views of Warsaw residences), a painted portrait of King Jan III attributed to Tricius, a copy of the *Martyrdom of Saint Catherine of Alexandria* after Rubens, a document of social life, and everyday objects made of stoneware and silver-plated metal.

KEYWORDS: Gdańsk spoons, acquisitions, Hieronymus Holl I, Sobieski

KOMUNIKAT

GDAŃSKIE ŁYŻKI ORAZ WYBRANE DZIEŁA ZAKUPIONE DO ZBIORÓW WILANOWSKICH W ROKU 2021

Joanna Paprocka-Gajek
Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie

Studia Wilanowskie
t. XXIX, 2022, s. 455–481
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

Rok 2021 był względnie przychylny dla kolekcji wilanowskiej jeśli chodzi o zakupy dzieł sztuki. Do zbiorów trafiło 41 nowych obiektów. Kluczem wyboru przedmiotów z oferty przedstawionej muzeum był ich ścisły związek ze strategią zakupów muzeum, w tym z narracją opowiadającą historię wilanowskiej rezydencji na tle historii kraju od XVII do XIX wieku. Nabywane są również obiekty związane z kulturą materialną i życiem codziennym kolejnych właścicieli Wilanowa.

Wśród zeszłorocznych nabytków na szczególną uwagę zasługują trzy srebrne łyżki z drugiej połowy XVII stulecia¹. To niezwykle rzadka oferta na rynku, gdyż z powodu częstego przetapiania starych lub uszkodzonych srebrnych sztućców w celu wykorzystania cennego kruszcu, te nielicznie zachowane stały się obiektami unikatowymi. Dlatego tym bardziej cieszy fakt nabycia aż trzech łyżek z kompletu nakryć stołowych.

W wiekach XVI i XVII srebrne łyżki stanowiły popularny produkt pracowni złotniczych. Wytwarzano je w tamtych czasach nie tylko jako element kompletu sztućców stołowych, ale jako całkowicie samodzielnie funkcjonujący przedmiot świadczący o statusie materialnym właściciela. W czasach staropolskich gospodarz nie zawsze miał możliwość podania pełnego nakrycia dla wszystkich biesiadników, łyżki zatem noszone były przez zaproszonych do stołu u pasa bądź za cholewą buta. Używano ich podczas posiłków, niekiedy nawet dzielono się nimi również ze współtowarzyszami biesiady. Ze względu na swoją wartość, często padały łupem rożchoconych alkoholem gości i niezbyt uważnej służby.

Zakupione do wilanowskich zbiorów sztućce mają formę charakterystyczną dla przełomu XVI i XVII wieku. Płaski, listwowy trzonek równomiernie zwęża się ku końcowi ozdobionemu puklowaną sterczą w kształcie zwiniętego pąka kwiatowego. Powierzchnia trzonka udekorowana jest z jednej strony punktowaną, a następnie złożoną dekoracją, przechodzącą w grawerowane roślinne zdobienie u brzegu łączenia z czerpakiem. Z kolei odwrotna (w dzisiejszym rozumieniu) strona łyżki ma całkowicie gładki trzonek, za to półkulisty czerpak pokryty jest grawerowaną dekoracją z herbami². Para herbów umieszczona została w polu powstałym ze stylizowanych sercowato ułożonych gałązek, zwieńczonych kwiatem sześciopłatkowego tulipana. Nad każdym z herbów, nad hełmem i koroną powtórzono w klejnocie przedstawienie herbowe (drzewa i trąba) (il. 1).

¹ Wil.6307/1-3.

² W XVII wieku łyżkę na stole układano tak, aby brzusiec czerpaka był widoczny dla biesiadnika. Zatem zwyczajowo ta część była najbardziej dekoracyjna i służyła do prezentacji ważnych treści, takich jak herby właścicieli czy atrakcyjne motywy zdobnicze.

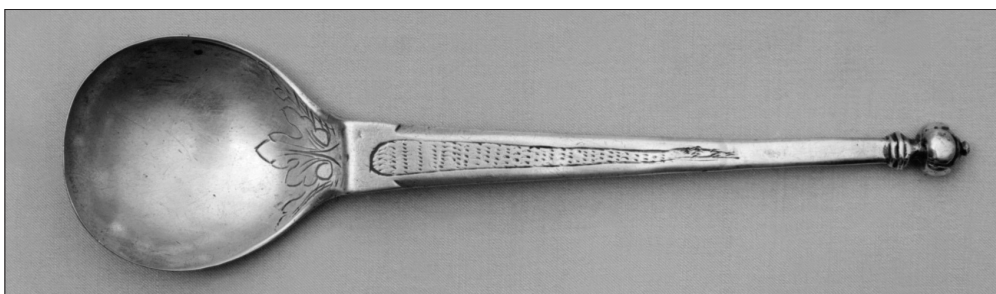
il. 1

Łyżka z herbami (rewers
i awers)

il. 2

Znak złotnika oraz znak
miejski Gdańska na
zakupionych łyżkach

il. 3

Łyżka, Hieronymus Holl I,
zbiory Metropolitan Museum
of Art

Tuż poniżej czerpaka, na trzonku każdej z łyżek umieszczone zostały znaki złotnicze, umożliwiające datowanie oraz określenie wytwórcy. Wyraźnie wybity jest znak imienny złotnika – wiązany monogram z literami HOL – pozwalający na identyfikację wytwórcy jako Hieronymusa Holla I (zm. 1679)³ (il. 2). Znany jest on z nielicznie zachowanych prac zarówno sakralnych (takich jak np. kielich), jak i świeckich: plakietą z portretem⁴, kufle⁵, kubki⁶, puchar⁷. W Metropolitan Museum of Art przechowywana jest łyżka wykonana przez tego złotnika, prawie identyczna w formie z wilanowskimi⁸. Niemniej, po analizie szczegółów, co potwierdziły konsultacje z kuratorami MET⁹, widać, że łyżka z Nowego Yorku ma skromniejszą dekorację, bez cech indywidualnych. Jej czerpak po zewnętrznej stronie jest całkowicie gładki (il. 3).

W ocenie wyrobów sygnowanych wyżej wspomnianym znakiem należy jednak być szczególnie uważnym, jako że niekiedy mylnie przypisywano ojcu część dzieł wykonanych przez jego syna.

Hieronymus Holl I, jak podaje Barbara Tuchółka-Włodarska, pochodził zapewne z Augsburga, gdzie jeszcze przed uzyskaniem tytułu mistrzowskiego wykonał w 1643 roku plakietę z wizerunkiem innego złotnika – Johanna Grilla, zachowaną w zbiorach Muzeum Historycznego w Amsterdamie¹⁰.

3 M. Gradowski, A. Kasprzak-Miler, *Złotnicy na ziemiach północnej Polski*, cz. 1: *Województwo pomorskie, kujawsko-pomorskie i warmińsko-mazurskie*, Warszawa 2002, s. 104.

4 Amsterdam Museum aan de Amstel, inv. no. PA 457.

5 Anna Frąckowska wymienia cztery kufle, z czego jeden zachowany w zbiorach polskich (Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. SZM10682) i jeden w zagranicznych (Domaine du Château de Seneffe w Belgii, nr inw. Sda261); *eadem*, *Srebrne kufle gdańskie XVII i XVIII wieku. Typologia, stylistyka, ikonografia*, Warszawa 2013.

6 Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. SD/108/MT.

7 Wilkom czeladników murarskich, nr inw. MNG/SD/124/MT.

8 www.metmuseum.org/search-results?q=Holl+spoon, dar pani Samuel P. Avery, 1897, nr akcesyjny: 97.2.54 (dostęp: lipiec 2022).

9 Serdecznie dziękuję kuratorom Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku – Pani Barbarze Boehm oraz Dr. Wolframowi Koeppel i Denny Stone za konsultacje.

10 Amsterdam Museum, inv. no. PA 457. Plakietka jest bardzo rzadkim XVII-wiecznym wizerunkiem złotnika. Powstała – jak podaje informacja na stronie Amsterdam Museum – z okazji przyjęcia Johanna Grilla do gildii amsterdamskich złotników

il. 4

Hieronymus Holl I, plakietka
z wizerunkiem Johannes
Grilla, Amsterdam, 1643

(il. 4). W latach 1644–1648 Holl praktykował w Gdańsku u Hansa Pollmanna (czynny w latach 1626–1686)¹¹. Praktykę zakończył pracą mistrzowską wykonaną w 1649 roku, gdańskie prawa miejskie uzyskał w roku 1651. Zapewne po uzyskaniu tytułu mistrzowskiego poślubił córkę swojego mistrza, Catherinę Pollmann¹². Tworzył w Gdańsku przez co najmniej trzydzieści lat, zmarł w roku 1679. Był pierwszym z rodu złotników działających w tym mieście do co najmniej 1795 roku. Hieronimus Holl I wychował we własnym warsztacie dwóch synów złotników. Starszy, Johann Gottfried Holl, którego dzieła zdobią kolekcję wilanowską¹³, został mistrzem

w 1642 roku. Fakt, że podpisał się na niej Holl jako jej wykonawca świadczy o jego głębokim przekonaniu o własnych umiejętnościach jako artysty, a nie rzemieślnika. Była ona wyrazem głębokiej przyjaźni łączącej obu artystów. Grill jest uważany za jednego z najznakomitszych złotników swoich czasów. Zob. <https://hart.amsterdam/nl/collectie/object/amcollect/33968>.

11 Hans (Johann) Pollmann był jednym z dłużej działających w XVII wieku złotników gdańskich. Prowadził warsztat przez sześćdziesiąt lat. W kolekcji wilanowskiej znajduje się grawerowany kufel tego mistrza (Wil.6251) zakupiony do zbiorów w 2018 roku dzięki dotacji MKiDN. O złotniku wspominają: A. Fischinger, D. Nowacki, *Złotnictwo dawnych Prus Królewskich*, Kraków 2002, s. 53; *Srebra z gdańskiego kredensu. Dzieła złotnicze w kolekcji Jürgena Gromka z Bractwa Świętych Trzech Króli z Gdańskiego Dworu Artusa w Lubece*, red. B. Tuchołka-Włodarska, Gdańsk 2010, s. 281–282. Wcześniej Barbara Tuchołka-Włodarska pisała, że od roku 1644 Holl praktykował u Andreasa I Mackensena, a pracę mistrzowską wykonał u Pollmanna; *eadem*, *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV wieku do końca XVIII wieku*, kat. wyst., Gdańsk 1997, s. 450.

12 *Srebra z gdańskiego kredensu...*, s. 281.

13 Taca ze sceną wjazdu Jana III i Marii Kazimiery Sobieskiej na wozie triumfalnym (Wil.500) oraz kubek z medalionami z wizerunkami Jana III i Michała Korybuta Wiśniowieckiego (Wil.3781).

i otrzymał prawa miejskie w 1678 roku, tworzył do 1690¹⁴. Młodszy, Hieronymus Holl II, rozpoczął działalność w roku 1688 w warsztacie prowadzonym przez nieznaną z imienia i nazwiska wdowę, być może własną matkę. Samodzielnie prowadził warsztat przez ponad 24 lata, ale dopiero od 1703 roku¹⁵. Po śmierci ojca w 1679 roku i po wykonaniu pracy mistrzowskiej u Christiana Hasego¹⁶, przejął po ojcu jego znak imienny w postaci wiązanego monogramu¹⁷. Używanie tego samego znaku przez dwóch złotników prowadzi niekiedy do błędnej atrybucji ich dzieł. Hieronymus Holl II używał znaku do śmierci w 1732 roku. Trzecią osobą używającą tego samego znaku była wdowa prowadząca warsztat po śmierci męża aż do roku 1735 – było to często praktykowane w tamtym czasie¹⁸.

Kim byli właściciele tych zakupionych do Wilanowa trzech łyżek? Rozpoznanie umieszczonych na czerpaku herbów pozwoliło na poczynienie wielce interesujących ustaleń dotyczących tożsamości właścicieli zakupionych przedmiotów¹⁹. Grawerowane na sztuccach herby należą do gdańskich rodzin Schumannów i Holtenów²⁰. Zestawienie tych dwóch herbów świadczy o połączeniu przedstawicieli tych rodzin związkiem małżeńskim. Herb Schumannów, przedstawiający w godle pięć drzew, należał do Gabriela Schumanna III (1631–1700). Sąsiadujący z nim herb Holtenów, przedstawiający dwie splecione ze sobą trąby, przynależał zapewne do jego pierwszej żony Konstancji von Holten (1638–1680). Wiemy, że ich ślub odbył się 3 marca 1658 roku²¹. Można przypuszczać, że łyżek było więcej, może dwanaście, co byłoby zgodne z praktyką takich zamówień. Mogły powstać w czasie trwania ich związku w latach 1658–1679, dopóki żył złotnik (zm. 1679). Znak miejski zawęży to datowanie do lat 1675–1680²². Zatem wbrew naturalnemu przypuszczeniu, że sztucce powstały na początku związku, trzeba przyjąć – za znakiem miejskim – czas ich powstania na po roku 1675, co przypadało na okres panowania króla Jana III (il. 5–6).

14 M. Gradowski, A. Kasprzak-Miler, *Złotnicy na ziemiach...*, s. 113.

15 J. Kriegseisen, ...*Łyżek srebrnych dwa tuziny...*, w: *Srebro domowe w Gdańsku 1700–1816*, kat. wyst., Gdańsk 2007, s. 171.

16 *Aurea Porta Rzeczypospolitej...*, s. 450.

17 Znak syna, Hieronymusa Holla II, jest identyczny ze znakiem ojca; M. Gradowski, A. Kasprzak-Miler, *Złotnicy na ziemiach...*, s. 117, typ A i B.

18 www.metmuseum.org/search-results?q=Holl+spoon (dostęp: 10 IV 2023).

19 Za konsultację w sprawie rozpoznania herbów oraz źródeł ich identyfikacji dziękuję dr Annie Frąckowskiej z Muzeum Gdańska.

20 M. Gizowski, *Herby patrycjatu gdańskiego*, Gdańsk 2000, herb (von) Holten – s. 302–303, herb Schumann – s. 572–579.

21 Gabriel Schumann III, *Gedanopedia*, gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SCHUMANN_GABRIEL (dostęp: lipiec 2022).

22 M. Gradowski, A. Kasprzak-Miler, *Złotnicy na ziemiach...*, s. 117, G 488; M. Gradowski, *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*, Warszawa 2010, s. 84, znak nr 5A–5D.

il. 5

Leonhard Heckenauer, Portret Gabriela Schumann III

il. 6

Daniel Schultz, *Portret Konstancji von Holten*, Gdańsk, 1674

Z hasła opracowanego przez Sławomira Kościelaka w internetowej encyklopedii Gdańska *Gedanopedia*²³ wiemy, że Gabriel pochodził z aktywnej społecznie rodziny, przybyłej do Gdańska już w XVI wieku z Chojnic, gdzie jego pradziadek Christoph (1528–1602) był burmistrzem. Kolejni członkowie rodziny, dziad i ojciec, byli ławnikami gdańskimi, a stryj – ławnikiem, rajcą i protobibliotekarzem Biblioteki Rady Miasta Gdańska. Część jego osobistego księgozbioru znajduje się dzisiaj w Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Jako zasłużeni

²³ Gabriel Schumann III, *Gedanopedia*...

gdańszczanie, pochowani zostali w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny Głównego Miasta w Gdańsku, gdzie ufundowano im monumentalne epitafium.

Zgodnie z informacjami z *Gedanopedii*, Gabriel Schumann III w latach 1648–1651 uczył się w Gimnazjum Akademickim w Królewcu. Następnie podjął studia na kalwińskim uniwersytecie w Strasburgu, aby w 1653 roku przenieść się na uczelnię w Bazylei. Przez kolejne dwa lata przed powrotem do Gdańska w 1655 roku podróżował do Anglii, Holandii i Rzymu. W roku 1659 pojawił się w strukturach administracji miejskiej Gdańska, gdzie sprawował kolejno funkcję ławnika, rajcy, sędziego i kamlarza. Ponadto reprezentował Gdańsk na sejmikach generalnych pruskich. W 1683 roku po raz pierwszy został burmistrzem. Do roku 1699 piastował kolejno stanowisko od pierwszego do czwartego burmistrza. Zapewne z racji swoich zasług kilkakrotnie pełnił również funkcję burgrabiego królewskiego w Gdańsku²⁴, m.in. za czasów króla Jana III w latach 1678, 1687, 1691 i 1696. Obowiązki takie pełnił również w czasie bezkrólewia w 1697 oraz w 1699 roku. Jak wspomniano, w roku 1658 poślubił Konstancję, córkę kupca Konstantina von Holtena. Małżeństwo miało jedenaścioro dzieci. Ośmiu synów piastowało godności w administracji miasta Gdańska.

W zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku oraz PAN Biblioteki Gdańskiej zachowały się malowane i rytowane wizerunki członków rodziny. Fakt, że pochodzą z warsztatów najlepszych ówczesnych artystów w mieście świadczy o pozycji i aspiracjach portretowanych. Rytowany portret Gabriela Schumanna wykonał Leonhard Heckenauer według Enocha I Seemanna²⁵, żonę burmistrza przedstawił w malarskim wizerunku Daniel Schulz²⁶, natomiast syna Gabriela Fryderyka Schumanna – Andreas Stech²⁷ (il. 7).

Łyżek o podobnym kształcie, z herbami bądź inicjałami na czerpaku, zachowało się w muzeach polskich niewiele. Zdobią kolekcje Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Okręgowego w Toruniu²⁸, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁹, Zamku Królewskiego na Wawelu. Bronisława Marekowska, pisząc jeden z pierwszych tekstów na temat

24 Funkcję tę na mocy przywileju wydanego przez Kazimierza Jagiellończyka w 1457 roku pełnili burmistrzowie lub rajcy, członkowie Rady Głównego Miasta Gdańska; gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BURGRABIOWIE (dostęp: lipiec 2022).

25 Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej, nr inw. 5136.

26 Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. MNG/SD/301/M.

27 Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. MNG/SD/300/M.

28 K. Kluczwajd, *Skarb ze Skrwilna, Skarb z Nieszawy, Klejnoty szlachty polskiej ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Toruń 2002, s. 134, poz. 29, s. 135–136, il. 92 a–d, 92 e–g, nr inw. MT/S/1974/1-4; nr inw. MT/S/1975/1-3.

29 A. Kiljańska, *Kolekcja srebrnych łyżek Muzeum Narodowego w Krakowie – nabytki z lat 60. i 70. XX w.*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie”, t. 5, 2012, s. 63.

il. 7

Andreas Stech, *Portret
Gabriela Fryderyka
Schumanna*, Gdańsk, 1685

polskich łyżek z XVI i XVII wieku, sklasyfikowała je jako „grupę 1” wśród czterech wyróżnionych, o charakterystycznej, opisanej powyżej formie, jaką mają nowe nabytki wilanowskie³⁰. Stan wiedzy w tym zakresie zaktualizowała w roku 2012 Alicja Kiljańska³¹.

Co interesujące, od około połowy XVIII stulecia herby umieszczane dotąd na czerpaku łyżki zostały przeniesione na odwrotną stronę

30 B. Marekowska, *Kolekcja srebrnych łyżek polskich z w. XVI i XVII (Przyczynek do dziejów polskiej kultury materialnej i artystycznej)*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, t. 2, R. 1952 (1954), s. 125–147.

31 A. Kiljańska, *Kolekcja srebrnych łyżek...*, s. 58–81.

zakończenia trzonka. Pośrednią przyczyną była zmiana formy sztucca, wywołana m.in. postępującą wiedzą na temat higieny. Sztucce stawały się coraz powszechniejsze. Formy towarzyskie wymagały, aby przygotować indywidualne zestawy nakryć dla wszystkich zaproszonych gości, dla których wokół talerzy układano od trzech do kilkunastu sztucców! Wywołało to również ewolucję praktyk stosowania sztucców przy stole. Każdy musiał się umieć nimi sprawnie posługiwać, aby nie zostać napiętnowanym w towarzystwie. Na zwiększone zapotrzebowanie odpowiedzieli fabrykanci, zwielfokrotniając produkcję utensyliów dzięki zastosowaniu nowych technologii. Trzonek łyżki został ujednolicony w formie z trzonkami noża i widelca, a ich produkcja zmechanizowana. Modny komplet był teraz sztancowany z jednego kawałka blachy, a jego najbardziej eksponowanym fragmentem stała się końcówka trzonka, na której grawerowano oznaczenia własnościowe, inicjały i herby. Ponieważ łyżkę wraz z widelcem układano teraz czerpakiem i igłami do góry, zwłaszcza gdy opierano je na koziołku, aby nie brudzić leżącego pod spodem obrusa, miejsce na herb powstało na frontowej części trzonka. Tworząc komplet, podobną dekoracją opatrzone trzonki wszystkich sztucców należących do zespołu, połączone w komplety w dzisiejszy rozumieniu tego słowa. Te zasady obowiązują do dziś.

Poza obszernie tu omówionymi sztuccami, warto zasygnalizować inne cenne nabytki do kolekcji wilanowskiej. Znaczną ich część stanowią wrażliwe ze względu na tworzywo prace na papierze, wzbogacające kolekcję grafiki, w tym mapy krajów europejskich³², portrety (Jana III, jego wnuczki Marii Klementyny Sobieskiej³³) oraz niezwykle dokument życia codziennego, noszący tytuł *Zaświadczenie poświadczenia praktyki w ogrodach wilanowskich odbyte przez Wawrzyńca Gemzickiego*, z czasów, kiedy pałac był pod opieką księcia Adama Czartoryskiego³⁴. Na ekspozycję stałą w pałacu trafiły również widoki rezydencji w Wilanowie i Łazienkach rytowane przez Krzysztofa F. Dietricha, Jakuba Sokołowskiego i Mikołaja Nataniela Glücksberga³⁵. Utrwalony w nich widok datowany jest na rok 1820. Widoki te wzbogaciły Gabinet Rycin, utworzony w ramach nowej ekspozycji „Kolekcjonerstwo Potockich”, zbierający graficzne przedstawienia związane z Powstaniem Listopadowym, w którym brali czynny udział członkowie rodziny.

32 Zob. Lista dzieł nabytych, zebrana przez Martę Gołąbek, dział „Kronika 2022”, s. 510–511.

33 *Portret Jana III*, przypisywany Janowi Trycjuszowi (Wil.6312); *Portret Marii Klementyny*, ryt. François Chereau wg Francesca Trevisanigo (Wil.6315).

34 Dokument jest prezentowany w Bibliotece Potockich na I piętrze pałacu na ekspozycji pt. „Kolekcjonerstwo Potockich” (Wil.6313).

35 Widok pałacu w Wilanowie (Wil.6318); Widok pałacu w Łazienkach (Wil.6318).

Pozostały zespół cennych uzupełnień wilanowskiej kolekcji stanowią dzieła malarskie oraz luksusowe przedmioty codziennego użytku. Wśród nabytków malarskich szczególnie interesujące wydają się dwa zakupy: nabyte w Londynie popiersie Jana III, przypisywane Janowi Trycuszowi, nadwornemu malarzowi króla³⁶, oraz obraz na blasze z przedstawieniem *Męczeństwa Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej* według Rubensa³⁷. Dzieło to zakupiono z myślą o przygotowywanej wystawie „Rubensianów w kolekcjach polskich” planowanej w ciągu najbliższych dwóch lat. Zbiór rzemiosła artystycznego wzbogacił się o kolejne unikatowe przedmioty, przede wszystkim zestaw siedmiu elementów platerowanej zastawy stołowej z herbami rodziny Potockich herbu Pilawa³⁸. Uzupełniają one dotychczasową niepełną zastawę wilanowską. Ozdobą zespołu jest waza z postumentem, stanowiąca centralny punkt nakrytego do posiłku stołu (*surtout de table, centrepiece*). Towarzyszą jej naczynia do chłodzenia szampana oraz podstawki pod butelki. Wartościowym zakupem do kolekcji angielskich kamionek są trzy bazaltowe naczynia serwisu śniadaniowego z wytwórni Wedgwood w Staffordshire w Anglii³⁹. Są tym cenniejsze, że były własnością Władysława Czartoryskiego, o czym świadczą zachowane na obiekcie historyczne naklejki. Sygnowany znakami firmy Wedgwood mlecznik będzie pierwszym takim w zbiorze wilanowskim⁴⁰.

Muzeum zakupiło złoty, wysadzany diamentami i zdobiony miniaturą zegarek kieszonkowy marki Jean Antoine Lépine (1720–1814)⁴¹. Jak podkreśla w opinii komisji zakupów opiekunka zbioru Anna Kwiatkowska, Lépine od roku 1765 lub 1766 był królewskim zegarmistrzem – *Horloger du Roi* – najpierw Ludwika XV, a potem Ludwika XVI. Tworzył dla hiszpańskiej, brytyjskiej i szwedzkiej rodziny królewskiej. Wykonywał zegarki dla Napoleona Bonaparte’a i francuskiej arystokracji. Jego wyroby były cenione również przez Jeffersona Davisa i Jerzego Waszyngtona. Zegarek datowany na ostatnią ćwierć XVIII wieku wypełni lukę w kolekcji z czasów księżnej Elżbiety (Izabeli) Lubomirskiej, kiedy większość drobiazgów przeniesiona została przez właścicielkę do rezydencji w Łańcucie.

36 Obraz w najbliższym czasie zostanie poddany wnikliwym badaniom w celu ustalenia jego autorstwa oraz przeprowadzenia analizy materiałowej i technologicznej dla porównania z innymi dziełami pochodzącymi z warsztatów z kręgu króla Jana III. Wyniki badań zostaną opublikowane w tomie 30 „Studiów Wilanowskich”.

37 Wil.6311.

38 W skład zakupionego zespołu wchodzi siedem przedmiotów: waza na żupę (Wil.6306/1), dwa naczynia do chłodzenia wina (Wil.6306/2-3), podstawki pod karafkę (Wil.6306/4-5), tacka na pieczywo (Wil.6306/6), podgrzewacz (Wil.6306/7).

39 Wil.6303, Wil.6304, Wil.6305.

40 Wil.6304.

41 Wil.6302.

Jesteśmy zadowoleni, że pomimo ograniczonych środków finansowych, udało się wzbogacić wilanowską kolekcję o interesujące, cenne i rzadkie przedmioty, wpisujące się w realizowaną od lat strategię zakupów. Zarówno oczekujący na wnikliwe badania portret Jana III, jak i rzadkie utensylia codziennego użytku oraz umieszczone na ekspozycji przedstawienia graficzne wzbogacają wiedzę o kulturze artystycznej i materialnej rezydencji od XVII do XIX wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV wieku do końca XVIII wieku*, kat. wyst., Gdańsk 1997.
- Fischinger A., Nowacki D., *Złotnictwo dawnych Prus Królewskich*, Kraków 2002.
- Frąckowska A., *Srebrne kufle gdańskie XVII i XVIII wieku. Typologia, stylistyka, ikonografia*, Warszawa 2013.
- Gedanopedia, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SCHUMANN_GABRIEL (dostęp: lipiec 2022).
- Gradowski M., Kasprzak-Miler A., *Złotnicy na ziemiach północnej Polski, cz. 1: Województwo pomorskie, kujawsko-pomorskie i warmińsko-mazurskie*, Warszawa 2002.
- Gradowski M., *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*, Warszawa 2010.
- Kiljańska A., *Kolekcja srebrnych łyżek Muzeum Narodowego w Krakowie nabytych z lat 60. i 70. XX w.*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie”, t. 5, 2012, s. 57–81.
- Kluczwajd K., *Skarb ze Skrwilna, Skarb z Nieszawy, Klejnoty szlachty polskiej ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Toruń 2002.
- Kriegseisen J., *...Łyżek srebrnych dwa tuziny...*, w: *Srebro domowe w Gdańsku 1700/1816*, kat. wyst., Gdańsk 2007.
- Marekowska B., *Kolekcja srebrnych łyżek polskich z w. XVI i XVII (Przyczynek do dziejów polskiej kultury materialnej i artystycznej)*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, t. 2, 1952 (1954), s. 125–147.
- Srebro z gdańskiego kredensu. Dzieła złotnicze w kolekcji Jürgena Gromka z Bractwa Świętych Trzech Króli z Gdańskiego Dworu Artusa w Lubece*, red. B. Tuchołka-Włodarska, Gdańsk 2010.

SPIS ILUSTRACJI

- s. 457 Hieronymus Holl I, łyżka z herbami (awers i rewers), srebro kute, grawerowane, złożone; Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Wil.6307/1-3, fot. A. Indyk
- s. 457 Znak złotnika i znak miejski Gdańska na zakupionych łyżkach; Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot. A. Indyk
- s. 458 Hieronymus Holl I, łyżka, srebro kute, grawerowane; Metropolitan Museum of Art, accession number 97.2.54; <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/188089?ft=Hieronymus+Holl+spoon&offset=0&rpp=40&pos=1>

- s. 459 Hieronymus Holl I, plakietka z wizerunkiem Johannesa Grilla, 1643, Amsterdam; Amsterdam Museum, public domain, <http://hdl.handle.net/11259/collection.33968>
- s. 461 Leonhard Heckenauer wg Enocha I Seemanna, *Portret Gabriela Schumannna III*, PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5136
- s. 462 Daniel Schultz, *Portret Konstancji von Holten*, Gdańsk, 1674, płótno, technika olejna, wym.: wys. 85 cm, szer. 77 cm; Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. MNG/SD/301/M
- s. 464 Andreas Stech, *Portret Gabriela Friedricha Schumannna*, Gdańsk, 1685, płótno, technika olejna, wym.: wys. 84 cm, szer. 73 cm; Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. MNG/SD/300/M

JOANNA PAPROCKA-GAJEK

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0170-7051>

Absolwentka historii sztuki UKSW, autorka rozprawy doktorskiej poświęconej historii warszawskiego platernictwa w latach 1822–1914. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii zastawy stołowej, obyczajowości oraz działalności kolekcjonerskiej Stanisława Kostki Potockiego i jego potomków. Nagrodzona w konkursach: im. Ks. Prof. Szczęsnego Dettloffa, oraz im. Hanny Szwankowskiej Varsaviana 2013–2014. W latach 2006–2022 kierownicza Działu Sztuki Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Autorka artykułów naukowych i popularnonaukowych; redaktorka naczelna „Studiów Wilanowskich”.

Opracowanie wykonano w ramach prac statutowych muzeum.

Kontakt: jpaprocka@muzeum-wilanow.pl